

Těšín, 14. března 2016

Dr hab. Zygmunt Kłodnicki,
emeritní profesor Slezské Univerzity v Katovicích

Posudek habilitační práce

Daniel Drápala *Venkovský obchod Moravy a Slezska. Socio-ekonomické sondy*. „Etnologická Řada“ nr 8. Brno 2014, s. 418.

Dříve se etnolog omezoval na prameny, které sám vytvořil rozhovory a pozorování. V polské terminologii jsou to prameny vyvolané (wywołane) a stávající (zastane). Jejich chronologie byla obvykle omezena pamětí respondentů. Ve 20. století byly vytvořeny metody umožňující interpretaci, sahající hlouběji do minulosti; jsou to metody: etnogeografická a retrogresivní. První metoda vyžaduje provádění výzkumu v co největší oblasti na základě jednoho dotazníku a vytvoření map (atlasů). Druhá, používaná v etnologii stále příliš málo, spočívá v odklonu od toho, co je dobře známé a popsáno ke starším, obvykle nekompletním informacím.

Píší o tom v souvislosti s hodnocením habilitačního spisu Daniela Drápaly *Venkovský obchod Moravy a Slezska. Socio-ekonomické sondy*. Autor se odvážně pokusil o popis vesnického obchodu retrogresivní metodou na základě historických a etnografických prací a pramenů. Nevyhýbal se při tom materiálům z deníků, článkům v tisku, kresbám, obrázkům a fotografiím, čímž oživil svou práci. Autor upozornil, že přestože je velké množství historického a etnologického materiálu, není možné úplně vysvětlit některé problémy, třeba specifčnosti různých druhů trhů (s. 212–213). V souladu s pravidly vypravování byla práce napsána chronologicky, progresivně, tedy od ranějších století, zejména od 18. století, k první polovině 20. století.

K tomuto tématu ho vedl prof. Richard Jeřábek. D. Drápala publikoval první článek na toto téma již v roce 2003, díky tomu byl při psaní knížky už dobře připraven. Téma však není jednoduché; ačkoliv hlavní procesy šly jedním směrem, k čemuž přispěla administrativní role Rakousko-uherské monarchie, tvorbu vesnického obchodu ovlivňovala také různorodost měst a městeček, umístění a situace konkrétních vesnic, včetně výrobní a nákupní kapacity.

V tomto posudku není prostor pro důkladný popis práce; avšak je nutné zdůraznit přehledné schéma: autor samostatně popsal všechny druhy trhů, a to umožnilo zachytit jejich specifčnost. Trhy se konaly nejčastěji v městech a městečkách. Obyvatelé venkova, kteří na ně přijížděli, byli kupující i prodávající, stejně jako měšťanstvo. V obou skupinách byli řemeslníci a výrobci jiného zboží. Obchodovalo se rovněž se zbožím dovezeným z vedlejších států. Tímto způsobem se stávala vesnice součástí neviditelné sítě ekonomických a kulturních vztahů střední Evropy. D. Drápala popisuje a rozebírá jak právní základy, tak i uspořádání a průběh typického trhu. Slyšíme vyzývání ke koupi a vychvalování svých výrobků: *Milostipaninko zlatá, dyť je to husa jako - no jako roční tele, potěžkají jen, taková na celým placu, dyby chodili od rána do večera, nevidjő, jenom omakají ty prsíčka - š Marja, tři rénské, to je moc?* Trhy byly místem setkání lidí nejen z různých sociálních skupin, ale také etnických; v Uherském Hradišti bylo možné potkat vedle Hanáků, Valachů a Židů, také moravské a maďarské Slováky a mluvící německy soukeníky z Nového Jičina a moravskoslezského pohraničí. Ještě v 19. století bylo možné tyto skupiny rozpoznat podle oděvu a prodávaného zboží – na holešovském jarmarku obilí prodávali sedláci z Hané, ovčí výrobky, dřevěné zboží a suché plody – Valaši z blízkých hor.

Druhým typem venkovského obchodování byly kamenné obchody vznikající a fungující na vesnicích. Sortiment prodávaného zboží byl samozřejmě přizpůsoben poptávce a

požadavkům bydlících v konkrétní vesnici. Byly prodávány lokální výrobky ale častěji dovážené. Z velké části to byly potravinářské výrobky, třeba máslo. Majitelé těchto obchodů byli místní obyvatelé, někdy Židé. Chudší často mohli nakupovat na úvěr. Zajímavá je historika citovaná D. Drápalou (od E. Bartoše a C. Mašičky) o líšeňské hokyni *Marjána vod sklepa*, která symboly kreslenými křídou na dveře zaznamenávala důvěryhodnost kupujících. Jediným nebezpečím její evidence dlužníků byl déšť. V tu chvíli pohotově dveře svého krámu zavírala *habe jí to dýšč nespláchl*.

Třetím druhem byl obchod a řemeslo podomní. K jednotlivým vesnicím docházeli obchodníci, obvykle nesouce své výrobky na zádech v koších anebo zábalu, někdy vozíce je na dvoukolových vozech. Poskytovali služby, např. tiskařské či řeznické, prodávali své a cizí výrobky. Mezi nabízenými tovary byly zároveň textil a galanterie, masti a jiná léčiva (šafránicy). Mezi obchodníky byli rovněž obchodující se zemědělskými produkty a distributoři výrobků z manufaktur a továren. Někteří byli téměř zástupci firem. Jejich výrobky byly přesně přizpůsobované potřebám obyvatel vesnic v určitých oblastech. Někteří pocházeli z okolních měst – produkty kupovali nebo měnili za své. Jiní pocházeli z chudých vesnic, často velmi vzdálených a prodávali své výrobky pouze za peníze. Nabízejíce zboží v jednotlivých domácnostech, navazovali bližší vztahy s kupujícími, než to bylo možné na trhu. Touto cestou se šířily určité kulturní jevy, obohacující lokální kulturu.

Množství materiálů a jejich pozorný rozbor, ke kterým se autor dostal, mu umožnily uchopit kulturní a hospodářské proměny a faktory, které je způsobily. Faktorů je spousta a převážně jsou souvztažné – vývoj manufaktur a továren, výstavba železniční tratě, rostoucí bohatství městeček a vesnic a zároveň úpadek hrncířství a tkalcovství kvůli objevení levného plechového nádobí a textilií z továren – to je jen část nejdůležitějších změn. Podobným způsobem se konala proměna měst a okolních vesnic, vzdálenější pořád tvořily hospodářské a kulturní periferie. Je to více viditelné v dokumentech nežli v denících či jiných záznamech; lidská paměť zahrnuje kratší úseky času.

Daniel Drápala nám předložil fascinující historiky, ve kterých se objevuje jak Karel IV., který v roce 1721 podepsal zákon zakazující podomním obchodníkům chodit se svým zbožím ve městech během trhů a František I., který podepsal jiný zákon v roce 1811. Tak na druhé straně Josef Bechyně z Růžďky, zadržený v roce 1903 v Kojetíně, protože nevladl dokument umožňující podomní obchod (pas) anebo Martin Trčka s otcem Michalem, kteří byli na začátku 19. století potrestáni za používání nesprávné míry na obilí, o čemž je možné si přečíst v archivních materiálech v Rožnově. Konflikt se zákonem měl rovněž obuvník Antonín Machula z Rataje u Kroměříže.

Jak vyplývá z dochovaných archiválií v Brně svobodný Karel Malíš z Frýdku pravděpodobně neměl větší problémy s obdržením pasu. Pas několikrát získal v 70. a 80. letech 19. století. V roce 1874 vzal na výpomoc v obchodování s bavlněnými výrobky Jakuba Bořika, který též pocházel z Frýdku. Pak se oženil, když mu bylo 29 let. Autor dobývá z hloubky mlčícího času desítky jiných zapomenutých řadových tvůrců dějin – M. Slatinskou z Lišně s „putno“ na zádech (fot. na s. 320), v červnu 1826 hlídali pořádek na trhu Michal Fabian a František Maňák. Obdrželi pak odměnu po 1 zlatém a 42 krejcarech. O Franzi Kratzovi se dozvídáme díky posmrtnému seznamu výrobků, které zanechal (rok 1877). Velmi důkladné záznamy týkající se účasti na trzích nechal evangelický duchovní Daniel Svoboda z Rusavy a zemědělec František Skopalík ze Záhlinc z poloviny 19. století. Můžeme dokonce přečíst jména a příjmení dvou dívek z Frenštátu, které se zabývaly ještě jiným druhem obchodu, ale bylo to dávno, na začátku 19. století. Někteří jsou bezejmenní jako Valach na trhu s faskami na obraze J. H. A. Gallaše ze začátku 19. století. Stovky postav a epizody z jejich obchodního života jsou jako aktéři na tmavém jevišti divadla v okamžiku osvětlení reflektorem. Díky tomu nejsou kresby, obrazy, později též fotografie ukazující trhy v městech

a městečkách Moravy a Slezska už tak anonymní. Různé úrovně dějinného procesu se prolínají; makrojevy jsou neustále obohacovány mikrojevy.

Impozantní je soubor použitých archiválií. Mezi dokumenty nacházím "Zdanění polského dobytka", "Clo na Uherské potraviny", "Zákaz vývozu kos a srpů do Turecka". Obchod dalece přesahoval hranice Moravy a českého Slezska. Je proto pochopitelné, že autor čerpá z prací týkajících se sousedních oblastí.

Literatura – česká, slovenská, německá, polská je velice bohatá, obsahuje zhruba 500 položek. Všiml jsem si několika chyb a opomenutí. Např. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska* byla vydaná J. Botíkem a P. Slavkovským; zatímco K. Apáthyová-Rusnáková je jednou z několika redaktorek jednotlivých sekcí této *Encyklopedie*, a ne spoluredaktorkou celku. Ze slovenské literatury chybí podle mě L. Faltánová, *Tradičný obchod*, Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry, red. R. Stoličná, Bratislava 2000, s. 83–100. Z polské literatury mi chyběla práce E. Pietraszka, *Wymiana dóbr użytkowych. Handel*, Etnografia Polski. Przemiana kultury ludowej, t. I, red. M. Biernacka, B. Kopczyńska-Jaworska, A. Kutrzeba-Pojnarowa, W. Paprocka. Biblioteka Etnografii Polskiej, nr 32. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, s. 407–430. Kromě článku Pietraszka chybí v Polsku závažnější práce týkající se vesnického obchodu, která by byla srovnatelná s knížkou Daniela Drápaly.

Získali jsme znamenitý a rozsáhlý popis ukazující formování a fungování dějin a kultury společnosti Moravy a české části Slezska viděný z úhlu vesnického obchodu. Díky spojení pramenů historických s etnografickými obrazy, vidíme popis jako na plátně v kině. Iluze je skoro úplná, protože slyšíme též různorodé hlasy prodávajících a kupujících. Postaral se o to D. Drápala, cituje záznamy etnografické, folkloristické a také z diářů a článků.

Čas na zdůraznění nejpodstatnějších bodů recenzované práce.

Titul úplně odpovídá jeho obsahu. Autor popsal přehledným a precizním způsobem náplň práce (s. 7 a dále). V literatuře polské a slovenské chybí, bohužel, knížka podobného obsahu (nesledoval jsem literaturu rakouskou a německou v této oblasti). Posuzovaná knížka dosahuje kvalit školy „Annales” Lucien Febvrea a Fernarda Braudela; je to velmi cenná práce v oblasti ekonomické etnologie a dějin.

Stejně vysoko hodnotím knížku z metodologické a formální perspektivy. Nemám pochybnosti o současném používání historických i etnologických pramenů. Je to těžké, ale autor splnil tento úkol velmi dobře.

Když jsem četl práci, soustředil jsem se též na dokumentární vrstvu. Zřídka kdy se stává, aby poznámky byly formulované tak, že je lze číst a chce se je číst; jejich hodnota je nepopíratelná – D. Drápalovi se to povedlo! Našel jsem jen dvě chyby: zápis práce B. Malinowského nejsou Argonauti východního Pacifiku, ale Argonauti západního Pacifiku (s. 14, chybí v „literatuře“), „Zákaz obchodu s vybraných [zdali by nemělo být: vybraným] zbožím s Uhrami (s. 383).

Habilitační práce Daniela Drápaly *Venkovský obchod Moravy a Slezska. Socio-ekonomické sondy* splňuje požadavky standardně kladené na úroveň habilitačních prací v oboru.

Zygmunt Kłodnicki

na splošno prekladu:
prof. PhDr. Aleka Kuzman, Ph.D.
predsedkyňa habilitačnej komisie